

Materiały i Sprawozdania
Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego
za rok 1993
Rzeszów 1994

Mikołaj Bandriwski
Aleksander Sytnik

Nowe materiały do poznania wczesnej fazy kultury wysockiej

Jedną z najbardziej reprezentatywnych kultur okresu halsztackiego na terenie zachodniej Ukrainy była kultura wysocka. W porównaniu z innymi współczesnymi i terytorialnie bliskimi jej ugrupowaniami (grupa holihradzka kultury trackiego halsztatu, kultura czernoleska), kultura materialna plemion wysockich znana jest głównie z pojedynczych znalezisk pochodzących z cmentarzysk. Nekropole wysockie są zbadane znacznie lepiej niż osady. Jednak całkowity obraz obrządku pogrzebowego kształtowany jest przez materiały z rozwiniętej i późnej fazy kultury wysockiej¹. Natomiast groby z wczesnego okresu poznane są niezbyt dobrze. Jest to spowodowane przede wszystkim niekompletną publikacją materiałów z wykopalisk z okresu przed- i powojennego. Np. z 450 pochówków odkrytych w Czechach (Lugove)², do literatury weszły jedynie 82, z 289 mogił odkrytych w Wysocku (Visoc'k), połowa czeka na opublikowanie³. Prawie nieznanne pozostają bardzo ciekawe materiały z 14 grobów z cmentarzyska w Gonczarówce (Gončarivka; dawny Bełzec), datowanego w zasadzie na HaB (z wykopalisk W. Kaniwca w 1952 r. i L. Kruszelnickiej w 1969 r.).

Powszechnie znane ozdoby brązowe z Czechów, jak szpile o trzpieniach skręcanych w górnej części, szpile z główką zwiniętą w uszko (są one najczęściej, razem z brązową brzytwą z Gonczarówki, wykorzystywane do ilustrowania najwcześniejszych zespołów wysockich)⁴, nie mogą być przydatne przy datowaniu jako w pełni wartościowe źródła archeologiczne, bo pomimo, że odkryte zostały na cmentarzysku, to nie można ich powiązać z konkretnymi grobami. Po drugie — nie posiadamy jak na razie opracowanych typologiczno-chronologicznych klasyfikacji ceramiki wysockiej, które pozwoliłyby wydzielić (z większym lub mniejszym prawdopodobieństwem) zespoły wczesnowysockie, z pochówków, których inwentarz składa się wyłącznie z ceramiki.

A więc w kontekście tego problemu, każde nowe stanowisko z wczesnej fazy kultury wysockiej, jawi się szczególnie interesująco.

Tego typu stanowiskiem jest cmentarzysko wysockie odkryte w 1987 r. przez A. Sytnika w pobliżu Tarnopola⁵. Położone jest ono w zachodniej części wsi Petryków

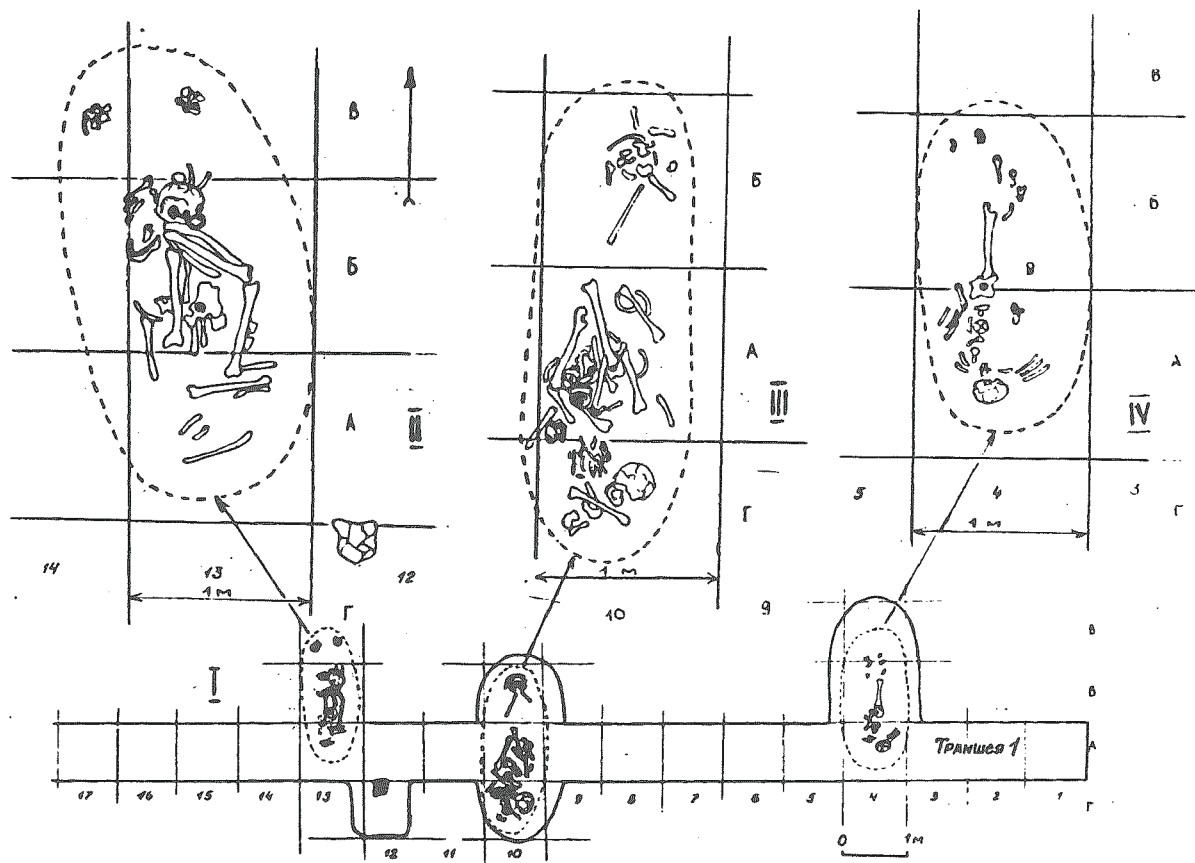
(Petrikiv; podmiejska strefa Tarnopola) w odległości 400 m na pół-zach. od miasta. Cmentarzysko zajmuje płn-wsch. stok doliny prawego brzegu rzeki Seret. Pozyskane materiały, w zasadzie fragmenty naczyń glinianych, wyroby krzemienne i fragmenty kości ludzkich, zebrano na niewielkim obszarze, 60x40 m, w środkowej części stoku. W miejscu największego skupiska zabytków wytyczono rów sondażowy; 30x1 m. Na głębokości 0,35—0,40 m w dolnej części warstwy humusowej współczesnego czarnoziemu, odkryto trzy pochówki oddalone od siebie 2 do 4 m (ryc. 1).

MATERIAŁY

Grób 1. Szkielet ułożony był na wznak z głową na pół. Został naruszony przez orkę. Zarys jamy grobowej jest nieczytelny. W porządku anatomicznym zachowały się kości czaszki, kręgi szyjne, poszczególne żebra, fragment miednicy i prawej kości udowej. Pierwotnego ułożenia rąk i nóg nie udało się ustalić. Pośród kości znaleziono ząb świni i 22 fragmenty z 3 niewielkich naczyń. Ich forma nie jest możliwa do odtworzenia. Na głębokości 0,3 m powyżej miednicy zmarłego, znaleziono fragment brązowej szpili (?). W odległości 0,5 m na pół-zach. od szkieletu odkryto 2 fragmenty bransolety w kształcie podłużnej rozklepanej taśmy (ryc. 1,IV).

Grób 2. Szkielet w pozycji skurczonej, ułożony na lewym boku, z głową na pół. (ryc. 1,II). Pochówek częściowo naruszony przez orkę. W odległości 0,20—0,25 m od czaszki odkryto dwa skupiska kości zwierzęcych, oddalonych od siebie o 0,20 m. 0,35 m na pół-zach. od szkieletu znajdowała się dolna część dużego naczynia o barwie jasno-brunatnej. Razem z nim wystąpiły fragmenty brązowego kółka o średnicy około 4 cm, wykonanego z cienkiej brązowej taśmy.

Grób 3. Szkielet zorientowany był głową na południe. Na podstawie rozmieszczenia kości udowych można sądzić, iż zmarły złożony był w pozycji skurczonej na prawym boku (ryc. 1,III). W odległości 0,30—0,35 m od dolnych kończyn znajdowały się żebra i kręgi owcy albo kozy, a także drobne kosteczki mniejszego zwierzątka. Na piersiach zmarłego leżały resztki drobnych kości ptaka. Obok nóg szkieletu znaleziono kościane narzędzie wykonane ze zwierzęcej kości udowej. Na pracującej części narzędzia, które ma wygląd zaostrego ośmiokąta, znajdują się poprzeczne nacięcia. Narzędzie mogło służyć jako stempel przy zdobieniu glinianych naczyń. W pobliżu czaszki znaleziono ka-

Ryc. 1. Petryków, obl. Tarnopol (Petrikiv, obl. Ternopil', Ukraina). Plan wykopu na cmentarzysku z rzutami grobów 1 (IV), 2 (II), 3 (III)
 Abb. 1. Petrykow, Bezirk Tarnopol (Petrikiv, obl. Ternopil, Ukraine). Plan der Ausgrabung auf dem Gräberfeld mit Grundrissen der Gräber 1 (IV), 2 (II), 3 (III)
 Рис. 1. Петрыкив, Тернопільська обл., Україна. План раскопок на могильнике с планами погребений 1 (IV), 2 (II), 3 (III)

wątek drutu brązowego pochodzącego prawdopodobnie z ozdoby. W okolicy pasa zmarłego leżały 2 kubki, jeden z nich miał utracone ucho. Kubki są ostroprofilowane z tą różnicą, że u pierwszego z nich załamek jest bardziej ostry (ryc. 2,5). Szyjki kubków są wysokie, brzegi lekko rozchyłone na zewnątrz. Jeden z nich posiada na załomie brzuśca trzy doklejone symetrycznie stożkowate guzki (ryc.2,6). Uszka są duże, pętelkowane o owalnym kształcie, wystają ponad brzeg naczynia.

Z powierzchni cmentarzyska zebrano ponad 300 fragmentów naczyń, 125 kości, w tym fragmenty żuchw ludzkich, część rozcieracza, fragment ostrza krzemienno, fragment drucika i 4 brązowe przedmioty; brzytwę, bransoletę, zawieszki i szpilę.

Brzytwa ma kształt szerokiego, cienkiego ostrza z lekko wygiętą częścią roboczą (ryc. 2,1). Koniec jest odłamany. W górnej części profilowanego tyłka wznosi się gwoździowaty występ z okrągłą główką. W drugim końcu, tyłek i ostrze brzytwy zwężają się i przechodzą w sworzniowatą, cienką rączkę związającą się kilkakrotnie wokół własnej osi, co daje wrażenie plecionego powrośła. Koniec rączki jest odłamany. Długość brzytwy wynosi 7,3 cm, szerokość 4,3 cm, grubość ostrza 0,1—0,3 cm.

Z brązowej litej bransolety zachowała się tylko 1/4 część (ryc. 2,2). Wykonano ją z okrągłego w przekroju kółka o grubości 0,5—0,6 cm. Na zewnętrznej stronie bransolety przytwierdzone są dwa maleńkie, owalne guzki (pierwotnie istniało prawdopodobnie 5—6 guzków). Zewnętrzna powierzchnia bransolety, między guzkami, zdobiona jest grupami krótkich równoległe rozmieszczonych kreseczek, które rozdzielone są skośnymi kreskami ułożonymi w kształcie choinki.

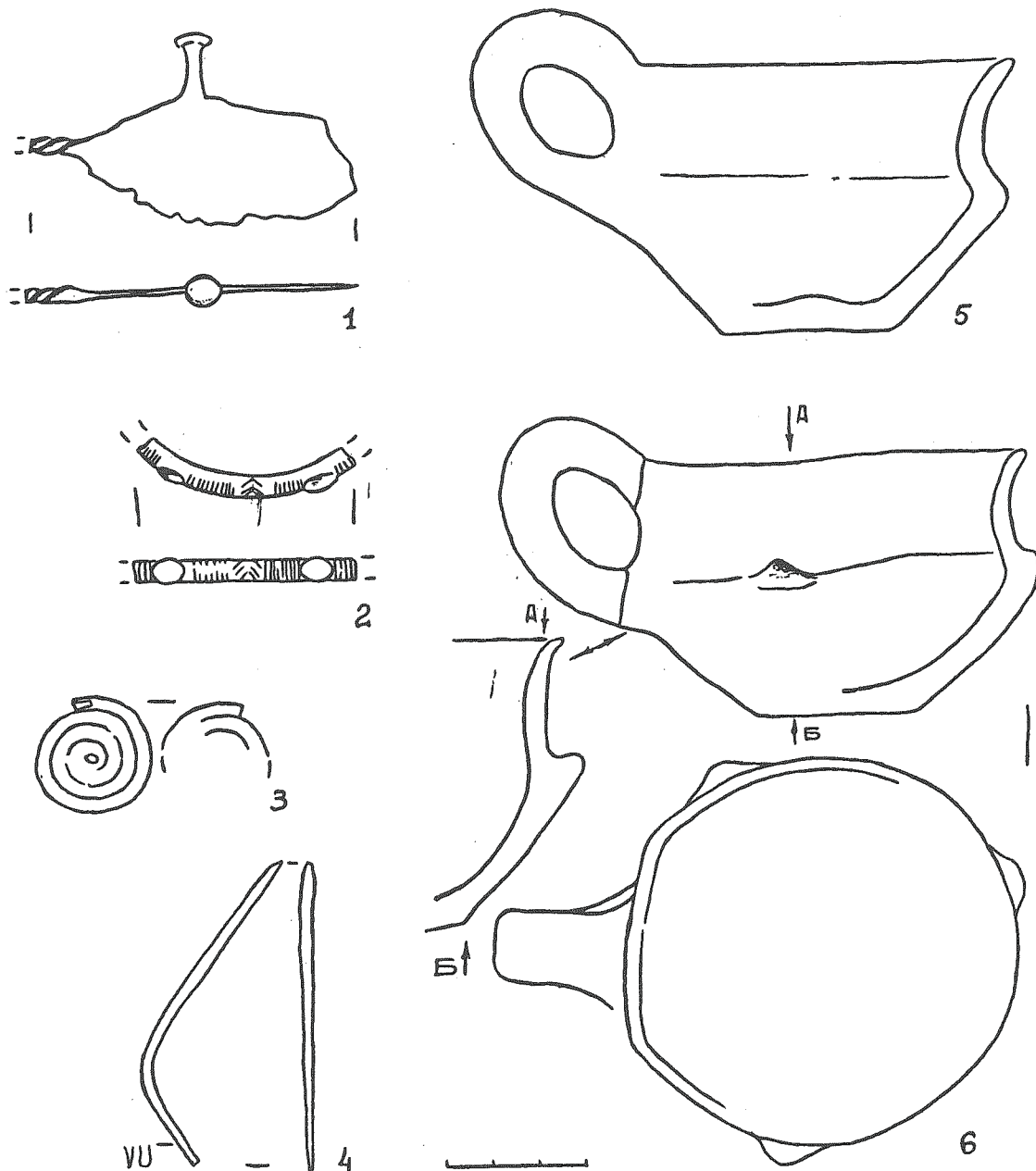
Zawieszka ma kształt spiralnego stożka o średnicy 2,4 cm skróconego z 4 zwojów. Zewnętrzny koniec zawieszki jest zagięty w uszko (ryc. 2,3).

Szpilą ma kształt długiego, cienkiego trzpienia, w przekroju okrągłego (grubość 0,15—0,35 cm), zgiętego w dolnej części, a w górnej lekko rozklepanego i zaostzonego. Długość 8,0 cm (ryc. 2,4).

Analiza

Do elementów datujących, znalezionych na powierzchni, można zaliczyć brzytwę brązową i ornamentowaną bransoletę.

Swoją budową brzytwa z Petrykowa jest bardzo zbliżona do brzytwy z Gonczarówki, którą Kaniwiec uznaje za typową dla horyzontu Benacci I⁶. Właśnie na jej podstawie i dużych brązowych, spiralnych kółek z tego samego cmentarzyska, badacz ten wydzielił najwcześniejszy etap rozwoju kultury wysokiej, który zsynchronizował ze stanowiskami kultury bielogrudowskiej w typie żołnika sobkowskiego, jakie datował na X—IX w. p.n.e.⁷ Sądzymy, że brzytwa z Petrykowa, jak i wspomniany wyżej egzemplarz z Gonczarówki należą do grupy środkowoeuropejskich brzytw typu Obleskowiec, które datowane są na początkową fazę młodszego etapu kultur pól popielnicowych (okres HaB). Okres rozpowszechnienia

Ryc. 2. Petryków, obl. Tarnopol (Petrikiv, obl. Tarnopil', Ukraina) Materiały z grobów i warstwy kulturowej
 Abb. 2. Petrykow, Bezirk Tarnopol (Petrikiv, obl. Ternopil, Ukraine). Materialien aus den Gräbern und der Kulturschicht
 Рис. 2. Петрыкив, Тернопільська обл., Україна. Матеріали із погребеній і культурного слоя

się takich brzytw jest synchroniczny z horyzontem skarbów Rohod-Szentes w dorzeczu Dunaju; Jeniszowice w Czechach, Klentnice na pld. Morawach i przyległych obszarach wsch. Niemiec⁸.

Z wydzielonych obecnie czterech podstawowych centrów rozprzestrzeniania się brzytw tego typu, egzemplarz z Petrykowa (Petrikiv) wykazuje podobieństwa do brzytw centrum północnoitałskiego⁹. U brzytw italskich rękojeści również są wydłużone i zakończone kółczkowatym pierścieniem z małym wyrostkiem (brzytwa z Petrykowa ma utracone kółeczko, jednak zachował się fragment plecionej ręczki, która podobnie jak u analogicznej pod względem formy brzytwy brązowej z Estavager-le-Lac jest skrzyta wokół własnej osi). Wysockie brzytwy z Pet-

rykowa i Gonczarówki różni od ich wschodnioalpejskich analogii tylko gwoździowaty sworzeń na tylcu. Zamiast takiego sworznia wschodnioalpejskie egzemplarze posiadają na tylcu profilowany występ. W ten sposób brzytwę z Petrykowa można datować na okres nie późniejszy niż X w. p.n.e.

Zbliżoną chronologię daje nam również analiza morfologiczna jeszcze jednego brązowego zabytku z petrykowskiego cmentarzyska — ornamentowanej bransolety. Niedawno została ona wykorzystana w artykule Pawliwa dotyczącego czasu pojawienia się i terytorialnego rozprzestrzenienia bransolet z nakładkami¹⁰. Badacz ten doszedł do wniosku, iż bransolety tego typu (zalicza do nich również egzemplarz z Petrykowa, wydzielając go w od-

dzielną grupę), są oryginalnym i rzadkim typem ozdób na ręce nie mającym analogii w europejskich kulturach okresu halsztackiego. Bransolety takie spotykane są na obszarze zachodniej Ukrainy, obejmującym górne dorzecze Bugu, Styru i Seretu. Wszystkie bransolety z tego obszaru odkryte zostały w zwartych kompleksach grobowych kultury ulwóweckiej i wczesnowysockiej. Chronologiczne ramy występowania tych bransolet wyznaczają okresy HaA_1 — HaB_2 wg P. Reinecke—H. Müller—Karpe, czyli koniec XII—IX w. p.n.e.¹¹.

Zastrzeżenia budzi zaliczenie petrykowskiej bransolety do grupy „późnych”, do której zaliczono faktycznie młodsze bransolety III-ciej grupy z Czechów (Lugove) i Zalewek (Zelewki; skarb). Skarb z Zalewek datowany jest na podstawie wędzideł brązowych, nie wcześniej niż na VIII w. p.n.e. Temu związkowi przeczy również główny wyróżnik jaki wydzielił sam autor dla najwcześniejszych bransolet z nakładkami, a mianowicie występowanie na zewnętrznej stronie parzystej liczby (od 2—6) równomiernie rozmieszczonych guzków. Takiemu opisowi odpowiada bransoleta z Petrykowa, którą pod względem techniki wykonania można porównywać i prawdopodobnie synchronizować z podobnymi zabytkami z cmentarzyska w Rowanicach (Rovanci), datowanymi na okres HaA_1 — HaB_1 .¹² Obecność choinkowatego ornamentu na egzemplarzu petrykowskim może świadczyć nie o jego „młodszym” pochodzeniu (np. z wzorca rowanicznego), lecz odwrotnie, bowiem „... ryty ornament w kształcie choinki ... jest charakterystycznym motywem zdobniczym wyrobów brązowych kultur obszaru środkowoeuropejskiego w okresie późnego brązu i wczesnego halsztatu”¹³.

Odkryte w grobie 3 dwa gliniane kubki (ryc. 2, 5—6) mają formę typową dla wysockich czerpaków — ostroprofilowane brzuśce i ucho wystające ponad brzeg¹⁴. Jednak rzadziej na czerpakach wysockich spotyka się dolepiane guzki, podobne do tych, jakie widzimy na drugim kubku (ryc. 2, 6). W terytorialnie bliskich kulturach, kubki o podobnej formie występują głównie w okresie późnego brązu. Np. na cmentarzysku kultury lużyckiej w Grodzisku Dolnym (Polska), które datowane jest na III—IV okr. epoki brązu, podobne czerpaki wystąpiły w grobach 8 i 139¹⁵. Od czerpaków petrykowskich odróżnia je uszko, które jest mniejsze, inaczej uformowane i nie wystaje ponad brzeg. Czerpaki z szerokim, ostroprofilowanym brzuścem i owalnym występującym ponad brzeg uszkiem, licznie reprezentowane wśród zabytków końcowego okresu brązu z terenu przyczarnomorskiej części międzyrzecza Dniestr — Dunaj. Zbliżonymi do kubków petrykowskich pod względem formy są czerpaki z osady kultury bieloozierskiej — Kałfa (Kalfa)¹⁶, Koszina (Kośnicja)¹⁷, Golerkany (Golerkani)¹⁸. Znaczne podobieństwo między kubkami z cmentarzyska w Petrykowie i zbliżonymi pod względem formy naczynkami kultury bieloozierskiej można tłumaczyć znacznymi wpływami kultury Sabatinovka Noua na powstawanie najwcześniejszych zespołów obu kultur. Na bezpośrednią zbieżność poszczególnych form naczyń kultury wysockiej od poprzedzającej ją na całym obszarze kultury Noua wskazuje w licznych pracach L. Kruszelnicka¹⁹.

Podsumowując, materiały z cmentarzyska w Petrykowie mieszczą się w ramach chronologicznych początku HaB (wg P. Reineckiego i H. Müller-Karpego) czyli XI—X wiek p.n.e. Mamy nadzieję, że dalsze badania tego cmentarzyska, jak narazie jedynego na Zachodnim Podolu z wczesnej fazy kultury wysockiej, wniosą istotne uzupełnienia do znanych już materiałów.

Tłumaczenie:

Joanna Podgórska-Czopek

Przypisy

¹ Np. cmentarzysko w Złoczowie na którym odkryto 94 groby — por. L. Krušel'nic'ka, *Mogil'nik visoc'koi kul'turi v m. Zoločevi*, „Archeologija”, t. 19, 1965 s. 122—135.

² M., Gruševs'kij, *Pochoronno pole v Čechach*, Zapiski NTS, L'viv, t. 31—32, 1899; I. Szaraniewicz, *Cmentarzyska przedhistoryczne w Czechach i Wysocku*, Teka konserwatorska, Lwów 1900.

³ V.I. Kanivec, *Pamjatniki vysockogo tipa kak istoričeskij istočnik*, Avtoref. na soisk. uč. st. k. i. n., Kiev 1953; V.I. Kanivec, *Voprosy chronologii vysockoj kul'tury*, „KSIA AN USSR”, 1955, vyp. 4, s. 94—96.

⁴ L. Krušel'nycka, *Zur Frage der Entstehung der Vysoko-Kultur*, (w:) *Die Urnenfelderkulturen Mitteleuropas*, Symposium Liblice 21—25.10.1985”, Praha, 1987, s. 377, Abb. 8, 2—3, 7; L.I. Krušel'nickaja, *Severo-vostočnoe Prikarpat'e v epochu pozdnej bronzy i rannego železa (problemy entokul'turnych processov)*, Dissert. na soisk, uc. st. k. i. n., Kiev 1991, s. 30—32.

⁵ O. Gawriljuk, O. Sitnik, O. Jagodins'ka, *Ochronni rozkopki na Ternopil'sčini v 1987—1988 r.*, (w:) *Novi materiali z archeologii Prikarpat'ja i Volini*, L'viv, 1991, s. 26—27.

⁶ V.I. Kanivec, *Pamjatniki vysockovo tipa... s. 8*. Przedstawione tu datowanie wymaga uszczegółowienia, jakie zaproponował H. Müller-Karpe dla całej prowincji Bologna wydzielając zamiast poprzednich okresów kultury Villanova — Benacci I—II, wczesnej epoki żelaza — etapy Bologna I (IX w. p.n.e.) i Bologna II (VIII w. p.n.e.), na podstawie bezpośredniej analizy zespołów grobowych i statystycznej korelacji brązów. Por. — M. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich von Alpen*, Berlin 1952.

⁷ V.I. Kanivec, *Pamjatniki vysockovo tipa... s. 8*. Dolną granicę chronologiczną kultury wysockiej potwierdziły również nowe materiały odkryte przez L. Kruszelnicką. Uważa ona, że pojawienie się typowo wysockich zespołów nie mogło nastąpić wcześniej niż na przełomie II i I tysiąclecia p.n.e. — por. L. I. Krušel'nic'ka, *Vzaemozv'jazki naseleńnja Prikarpat'ja i Volini z plemenami Schidnoi i Central'noi Evropi*, Kiiw 1985, s. 75—79.

⁸ A. Jockenhövel, *Die Rasiermesser in Mitteleuropa (Süddeutschland, Tschechoslowakei, Österreich, Schweiz)*, Prahistorische Bronzefunde, Abt. VIII, B. 1, München 1971, s. 205—207.

⁹ Op. cit., s. 207.

¹⁰ D. Ju. Pavliv, *Pro odin tip brasletiv rann'ogal'stats'kogo času z Ukraini*, „Studia Archeologica”, t. I, L'viv 1993, s. 32—34.

¹¹ Ibidem, s. 34.

¹² *Pam'jatki gal'stats'kogo periodu v mežiričči Visli, Dnistra i Prip'jatki*, Kiiw 1993, s. 35.

¹³ D. Ju. Pavliv, op. cit., s. 33.

¹⁴ T. Sulimirski, *Kultura wysocka*, Lwów 1931, tabl. XIX, 26.

¹⁵ K. Moskwa, *Kultura lużycka w południowo-wschodniej Polsce*, Rzeszów 1976, s. 195, rys. 19g, s. 198, rys. 21p.

¹⁶ V.P. Vančugov, *Belozerskie pamjatniki v Severo-Zapadnom Pričernomor'e*, Kiev 1990, s. 69, rys. 24, 10.

¹⁷ Ibidem, s. 70, rys. 25, 12 — A. I. Meljukova, *Skifija*

i frakijskij mir, Moskva 1979, s. 43, rys. 9, 11.

¹⁸ Ibidem, s. 46, rys. 11, 15.

¹⁹ L. Krušel'nic'ka, *Vzaemozvjazki ...*, s. 74—75; L. Krušel'nickaja, *Severo-Vostočnoe Prikarpat'e ...*, s. 29—32.

Mikołaj Bandriwski
Aleksander Sytnik

Neue Materialien zu der Frühphase der Wysock-Kultur

Zusammenfassung

Im Beitrag werden die 1987 auf dem Gräberfeld in Petrykow (Petrykiv, obl. Ternopil, Ukraine) durchgeführten Sondierungsuntersuchungen besprochen. Sie umfaßten lediglich ein kleines Fragment der Fundstelle (Abb. 1), ließen jedoch 3 Gräber freilegen. Das Grab Nr. 1 war ein ziemlich durchs Ackern zerstörtes Skeletgrab, der Gestorbene lag rücklings, mit dem Kopf nach Süden gerichtet. Das Grab Nr. 2 enthielt ein zusammengezogenes Skelett auf der linken Seite, mit dem Kopf nach Norden. Im Grab Nr. 3 lag der Tote zusammengezogen, auf der rechten Seite, mit dem Kopf nach Süden. Die Ausstattung der Gräber bestand aus in Bruchstücken erhaltene gebliebener Keramik und klei-

neren „Bronzen“ — Nadel — und Armringfragment (Grab 1), Kreis-Wendel-Fragment (Grab 2). Es gab auch Tierknochen.

Interessante Materialien wurden außerhalb geschlossener Komplexe, in der Kulturschicht freigelegt. Das waren: Rasiermesser (Abb. 2, 1) Armring (Abb. 2, 2), Anhänger (Abb. 2, 3) und Nadel (Abb. 2, 4) aus Bronze. Diese Erzeugnisse bilden eben die Grundlage (insbesondere das Armband und das Rasiermesser) für die genauere Datierung. Die Autoren bestimmen die Chronologie des Gräberfeldes auf das 11. bis zum 10. Jh. v.u.Z. (d.h. auf die HaB), und bringen es in den Zusammenhang mit der Frühphase der Wysock-Kultur.

Миколай Бандриwski, Александр Сытник

Новые материалы по ранней фазе высоцкой культуры

Резюме

В статье обсуждаются зондажные исследования, проведённые в 1987 году на могильнике в Петрыкове (Петрыков, обл. Тернополь, Украина). Хотя исследования проводились лишь на небольшом фрагменте стоянки (рис. 1), однако были обнаружены 3 погребения. Погребение нр. 1 было скелетным захоронением сильно разрушенным вспашкой, в котором покойник лежал навзничь, головой на юг. Погребение нр. 2 со скелетом в согнутом положении, на левом боку, головой на север. В погребении нр. 3 покойник лежал согнутый на правом боку, головой на юг. Инвентарь погребений — это фрагменты

керамики и мелкие „бронзы“ — фрагмент булавки и браслета (погребение 1), фрагмент бронзового колечка (погребение 2). Были также открыты кости животных.

Интересные материалы были обнаружены вне закрытых комплексов, в культурном слое. Это: бритва (рис. 2, 1), браслет (рис. 2, 2), привеска (рис. 2, 3) и бронзовая булавка (рис. 2, 4). Именно они являются основой (особенно браслет и бритва) более точного датирования. Авторы определяют хронологию могильника XI—X веком до н. э. (т. е. HaB), ассоциируя его с ранней фазой высоцкой культуры.